

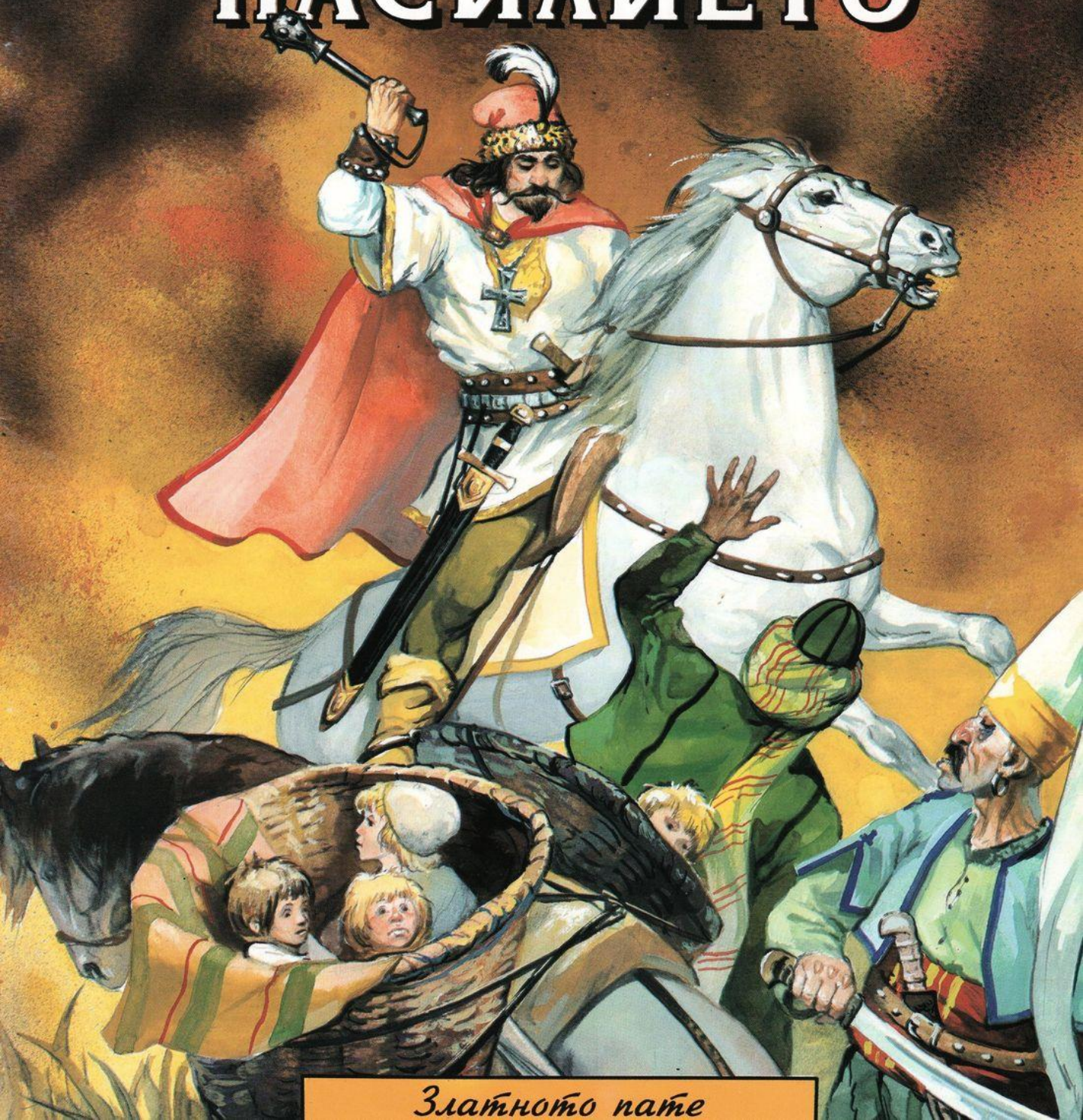

ОДОБРЕНА ОТ МОН
ДЕТСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ
БЪЛГАРИЯ

ПОД СЯНКАТА НА ЯТАГАНА

НАСИЛИЕТО

Златното пате

ДЕТСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ БЪЛГАРИЯ

КНИЖКА ДЕВЕТА

Изданието е одобрено от МОН с протокол №9 от 18.10.1996г. за използване в училищата при изучаване историята на България от четвърти до осми клас.

ПОД СЯНКАТА НА ЯТАГАНА НАСИЛИЕТО

1400г. - 1700г.

Текст
к.ист.н. Любимил Вагалински
Художник
Чавдар Драгиев

ОТ ТАЗИ КНИЖКА ЩЕ НАУЧИТЕ:

Как Османската държава се превърнала в могъща сила и по какъв начин била устроена

Каква била съдбата на покорените българи

Защо българските деца били взимани като кръвен данък и как ги превръщали в еничари

Колко много българи били принудени насила да приемат мохамеданската вяра

Кога се появили първите хайдути и как били въоръжени

Кои са Владислав Варненчик, Константин и Фружин, Тодор Балина, Ростислав Стратимирович и Карпош

Ще прочетете интересни неща за живота в покорените български земи и как християните опазвали вярата си

Златното пале

София

Дълго време турците обсаждали Цариград, но все не успявали да превземат яката крепост. Докато един ден при султана не се явил унгарски майстор, който предложил да отлее огромно оръдие, което можело да събори дори стените на Вавилон. Без да се двоуми, падишахът наел срещу щедро възнаграждение оръжейника. Скоро в Одрин претопили много черковни камбани и от метала отлели два гигантски топа. Дължината на по-големия била 8 м, диаметърът на предната му част - 2,40 м, а стените на дулото били дебели 20 сантиметра. Двеста майстори подравнили пътя от Одрин до Цариград, триста чифта волове теглели по-голямото оръдие. Започнали да обстрелват денонощно града с каменни гюлета, тежащи до 300 кг. Цевта на едното дори се пукнала и наранила унгареца. Въпреки това през май 1453 г. топовната стрелба успяла да пробие отвор в една от кулите. През него турците щурмували и превзели града.

ВЪЗХОДЪТ НА ПОЛУМЕСЕЦА

В началото на XIII век от Централна Азия заприиждали полуномадски племена, прогонени от монголите. Пришълците наричали себе си „тюрки“ (турци). Те както и селджуците принадлежали към огузките племена (узите) и говорели общ език, родствен на прабългарския. Новите турци не били единни, делели се на племена и родове, които не само имали отделни вождове, но и често воювали помежду си за земя. Така през XIII век полуостров Мала Азия бил поделен между Византийската империя и разпокъсаната държава на турците селджуци. Ертогрул, предводителят на клон от племето кайъ, постепенно превърнал своята област в център, около който се обединили останалите пришълци. През 1299 г. неговият син Осман отхвърлил зависимостта от селджушкия султан. Тази година се смята за рождена на Османската държава, наречена така на името на своя основател, въпреки че и той, и неговият наследник Орхан били васали на могъщите монголски ханове.

До 1337 г. османците завладели важни византийски градове в Мала Азия, достигнали до Мраморно море и отправили поглед към Балканския полуостров. А тук царствата били разпокъсани и слаби, раздирани се от междуособици. Затова и турците лесно влезли през 1352 г. в първата европейска крепост Цимпе. Пътят им към Балканите бил открит и завоевателите нахлули в Тракия и Македония. През 1393 г. превзели град Търново, а три години по-късно паднало и Видинското царство. След битката на Косово поле през 1389 г. тази съдба постепенно постигнала Сърбия и Босна, по-късно и Албания. Влашко и Молдова станали васали и плащали данък на султана. Само Цариград продължавал да се държи, макар че турците превъзхождали десетократно неговите смели защитници - гърци и венецианци. Но през 1453 г. градът паднал. Уличните битки и грабежите траяли три дни. Ромейският император загинал като храбър воин. Султанът отрязал главата му и я изпратил до всички мюсюлмански владетели, за да се убедят, че най-сетне е превзет градът на царете. Османците го нарекли Истанбул и го направили своя столица. Византийската империя престанала да съществува. До края на XV век турците покорили целия полуостров.

Битките с балканските народи продължили 150 години. На няколко пъти турците били на косъм от пълно поражение. Спасила ги тяхната строга дисциплина и религиозна настървеност. Османските владетели използвали ловко враждите между християнските държави и разприте в самите тях.

В началото на XVI век турския престол заел султан Селим I, който при възцаряването си отровил своя баща, убил тримата си братя и техните синове. Затова го нарекли Селим I Свирепия. Той разбил персите шиити* в Иран, покорил Грузия, Азербайджан, Месопотамия, Сирия, Египет и Алжир. Територията на Османската империя се удвоила и се разпростряла върху три континента - Европа, Азия и Африка. Под властта на султана били и свещените за мюсюлманите градове Мека и Медина. Ето защо Селим I бил обявен за халиф - покровител на всички мохамедани сунити*.

Но най-голямото си могъщество Османската империя достигнала при следващия владетел - Сюлейман II Великолепни, наричан и Законодател. Той разгромил Унгария и за първи път обсадил Виена. Паричен данък му плащали Венеция, Дубровник и Австрия. През 1535 г. султанът изпратил силен флот да завладее Индия. Турците били отблъснати, но превзели Йемен. По това време били присъединени Тунис и Либия. По заповед на Сюлейман II започнало и прокопаването на Суецкия канал, съединяващ Средиземно с Червено море.

Но стопанството в османската държава изоставащо все повече от западните европейски страни. В тях се правели научни открития, армиите им били по-добре въоръжени и все по-често побеждавали нашествениците. Родена във война, турската държава можела да съществува само чрез успешни завоевания. Затова пораженията обърквали цялото османско общество. Упадъкът обаче продължил векове, защото империята разполагала с огромни богатства и милиони поданици. През 1683 г. турците били разбити край Виена от австрийски и полски войски. Разгромът сложил край на османското военно могъщество в Европа. Започнал залезът на империята.

ИСЛЯМ

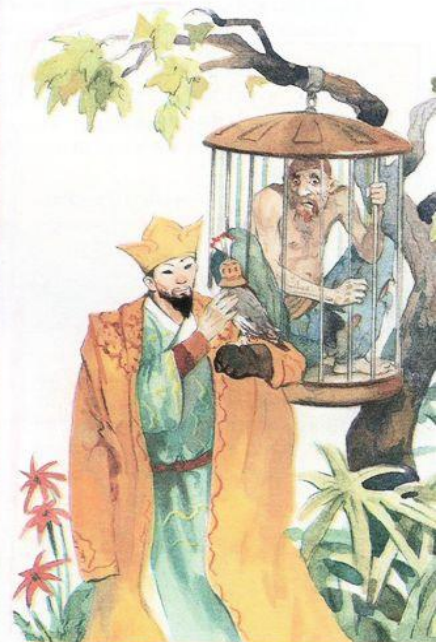
Държавната религия в Османската империя бил ислямът, възникнал сред арабите на Арабския полуостров. Първ разпространител на новото учение бил арабският търговец Мохамед (570-632). Той проповядвал, че съществува само един бог (Аллах) и всички трябва да му се подчиняват („ислям“ и „мюсюлманин“ означават „покорност“ и „покорен“). Учението на пророка било записано в книга, наречена Коран.

Коранът забранява на мохамеданите да пият вино, да ядат свинско месо, да играят хазарт, да изобразяват хора и животни... Според Корана жените стоят по-долу от мъжете. Всеки мюсюлманин има право на 4 законни жени, стига да може да ги издържа. Жената е длъжна да приема решенията на мъжа. В съда твърдението на един мъж се равнява на показанията на две жени.

Ислямът дели хората на три групи: правоверни (мюсюлмани), неверници (гяури, кяфири) и безбожници (хора, които почитат много богове). Пълни права имат само мюсюлманите. Неверници са християните и евреите. Те могат да живеят на ислямска земя, ако плащат различни такси и спазват някои ограничения. Безпощадна война се води само срещу най-неуважаваните - безбожниците. Според Корана „в религията не трябва да има никаква принуда“, но султаните и духовниците нарушавали това правило. Те често обявявали „свещена война“ (газават, джихад) на неверниците. Така разпалвали омраза между мюсюлмани и християни и оправдавали принудителните помохамеданчвания.

Мюсюлманското право се нарича шериат („набелязан път“). То съдържа правила, според които живеят мохамеданите. Всеки от тях има пет основни задължения. Животът в Османската империя протичал според правилата на исляма. Интелигентията (съдии, учители, поети, архитекти, писатели) прославяла мохамеданството. Същото правели и военствениците мюсюлмански монаси (дервиши). Ислямското духовенство разполагало с много имоти в селата и градовете.

Два са свещените градове (днес в Саудитска Арабия) за мюсюлманите - Мека, родното място на Мохамед, и Медина, където пък е погребан пророкът.

През 1402 г. военното щастие изменило на турците. Предводителят на монголите Тимур (Тамерлан) ги разбил край Анкара и пленил султан Баязид I Светкавицата, когото затворил в клетка и така разнасял със себе си. Повече от десетилетие продължили битките за престола между тримата синове на Баязид I, но балканските народи не успели да се възползват от междуособиците.

Преди да се помоли, мохамеданинът е длъжен да измие ръцете, краката и лицето си с вода или пясък. После се обръща с лице към Мека и коленичи бос върху своето молитвено килимче.

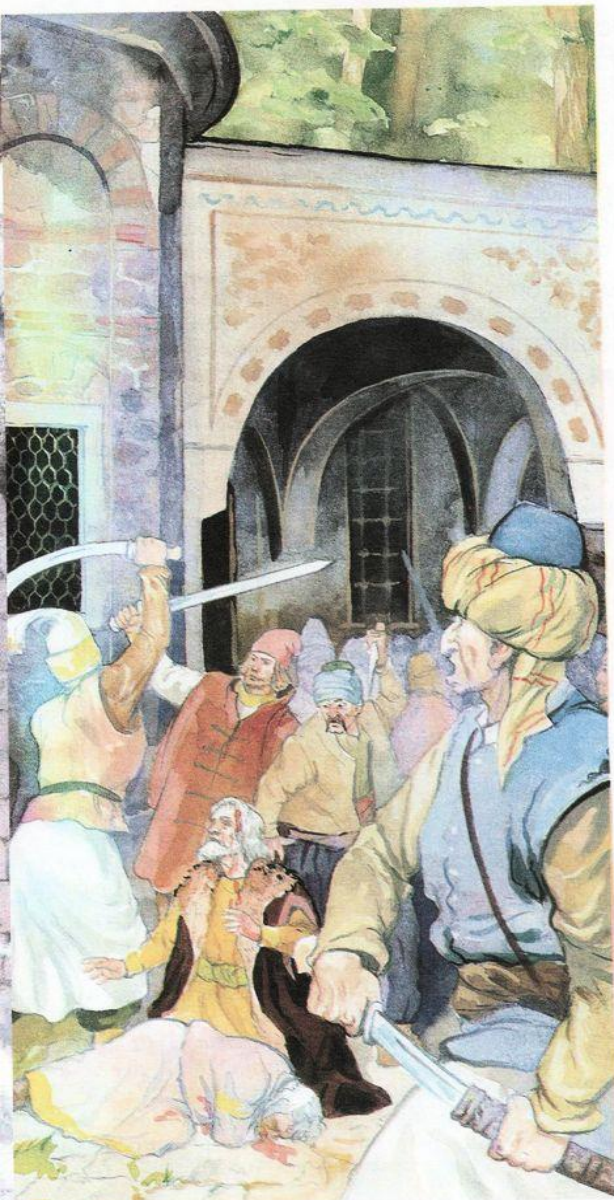
Пет са основните задължения на всеки мюсюлманин:

- 1) да върва в Аллах и в неговия пророк Мохамед
- 2) да се моли по пет пъти на ден
- 3) да пости по един месец в годината
- 4) да дава милостиня на бедните
- 5) да отиде поне веднъж на поклонение в Мека

"(Османските войски) разрушили и опустошили крепостта Венчан (Варненско), а народа ѝ смазали на кюфте и го заробили."

*Мехмед Нешир
турски хронист,
починал в 1520 г.*

Започнало е избиването на търновските първенци. Мъчителите оставили труповете им за храна на "небесните птици". Така българите останали без водачи.

СЪДБАТА НА ПОКОРЕНИТЕ

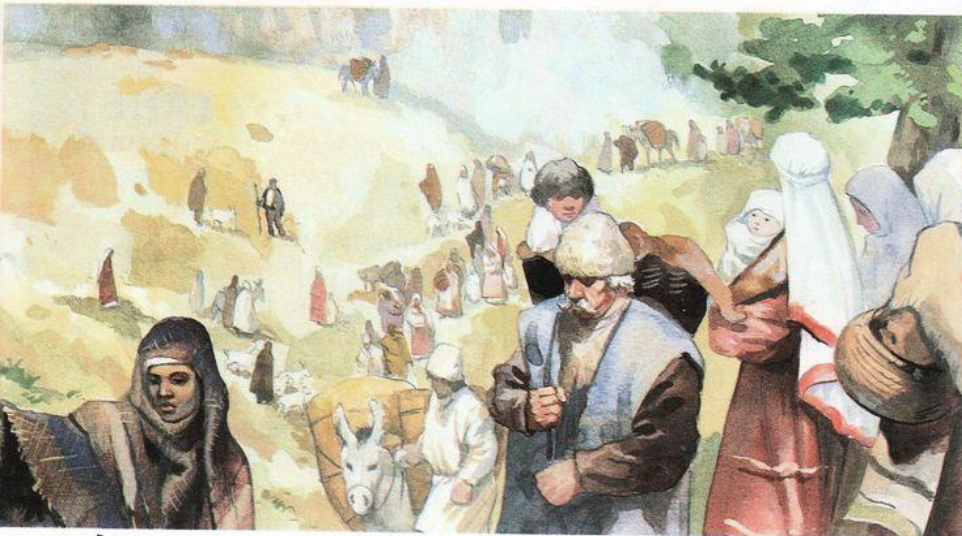
Османските войски завладели голяма част от Европа. Жителите на Балканския полуостров първи изпитали яростта на нашествениците. Но най-жестока била съдбата на българите, те първи загубили свободата си. Паднали Търновското и Видинското царство, прегазено било Добруджанското деспотство. Турците опустошили българските земи, разорили цели области. Села и градове обезлюдявали, а в опустелите домове се настанявали мюсюлмани от Анадола.

Започнали и масови изселвания. Османската власт местела покорените християни като пешки - където и когато пожелае. Цели български села били преселени в Мала Азия и Египет. Изпращали семейства от Охрид в Цариград, от Скопие - в Албания, от Търново - в Мала Азия. Така турците укрепвали властта си, а изселените българи се обезличавали и изгубвали сред чуждите народи.

Най-напред турците се разправили с първенците, като или ги избивали, или помохамеданчвали. Цар Иван Шишман бил обезглавен, цар Иван Срацимир умрял в тъмница, премахнат бил и добруджанският деспот Иванко. Престолонаследникът на Търновското царство пък бил пленен и приел исляма. От Александър станал Искендер. Султанът му дал да управлява област в Мала Азия, където го убили местни бунтовници.

За да оставят българите без водачи, османците избии и повечето боляри. В Търново с измама били погубени 110 от тях. Оцелелите били изселени в Мала Азия, само малцина се пръснали из страната, претопявайки се сред селяните. Някои боляри запазили част от привилегиите си и без да стават мюсюлмани. Турците използвали техния авторитет, за да затвърдят властта си. Такива български спахии* имало предимно в Западна България.

Народът ни останал и без църковни водители. Патриарх Евтимий бил заточен в Бачковския манастир. За да контролира по-лесно покорените, султанът поставил всички християни на Балканите под ръководството на гръцката патриаршия в Цариград. Само западните български земи останали под църковното управление на Охридската архиепископия, която все повече изпадала под гръцко влияние. Вече не съществувала Българска църква и това лишило народа ни от духовна опора. Завоевателите разрушавали християнските черкви и манастири, а по-хубавите от тях превръщали в джамии. Поповете и монасите избивали, заробвали, някои принуждавали да станат ходжи. Намалял броят на християнските духовници и затова един свещеник обслужвал няколко български села.

Турци изселват в далечни краища жителите на това българско село. Така земите ни обезлюдявали. Много българи загинали при завладяването на страната и във войните от XV век. През следващите столетия били избити още хиляди.

Преди османското нашествие България и Великобритания имали почти еднакъв брой жители - около 2,2 милиона. Четири века по-късно населението на Великобритания било пет пъти повече, докато българското едва надминавало равнището си от XIV век. Така робството обрекло българите да останат малък народ.

Много страдали и селяните, които според законите на Османската империя станали собственост на държавата. А държавата бил султанът. Той предоставял на феодалите правото да получават само някои данъци от определени селища. Но от българите те винаги събирали повече на брой данъци и в по-големи количества пари и продукти. Селяните имали право да продават и да завещават земята, която обработвали и за която имали документ (тапия). Но им отнемали имота, ако той останел необработен повече от три години. Въпреки това много български селяни изоставяли дом и земя и се преселвали, за да търсят по-добър живот. Селянинът можел предварително да се откупи, като плати данъците си за една година напред. Но ако не сторел това, феодалът го връщал дори 15 години след бягството.

Тежка била участта и на войниците. Турската армия превземала българските крепости, но много от оцелелите им защитници продължавали борбата. Споменът за българското царство бил жив и мнозина вярвали, че Иван Шишман се е спасил и ще се върне, за да освободи страната. След падането на Ловешката твърдина например един от нейните бранители Кусам войвода бродил дълги години с 300 юнаци и се сражавал с турците. Ето така се появили първите хайдутти, които били въоръжени с лъкове и самострели, боздугани и копия. Дружините им кръстосвали планините, а разказите за техните подвизи вдъхвали надежда у измъчения народ, давали му усещането, че не е напълно забравен и изоставен от Бога въпреки смазващия натиск от страна на Османската държава.

Споменът за българската държава се съхранил през вековете. В ръкописния Берлински кодекс от XVII век намираще този герб на България. Лъвът и короната са символ на сила и независимост.

ВЪСТАНИЕТО НА КОНСТАНТИН И ФРУЖИН

В първите години на робството все още имало кой да поведе народа срещу поробителите. През 1408 г. избухнало въстанието на Фружин и Константин. Фружин Асен бил вторият син на цар Иван Шишман, а Константин - син на цар Иван Срацимир и престолонаследник на Видинското царство. Двамата братовчеди освободили земите около Видин. След тези успехи въстанието обхванало райони и в Източна България, и в Македония. Едва след пет години бунтът бил жестоко потушен от принц Муса, наречен от народа Кеседжи (Кръвника). Фружин вероятно се заселил в Унгария, откъдето продължил борбата срещу турците. Предполага се, че е загинал в битката край Варна през 1444 г. Константин пък станал изгнаник в Сърбия, където починал.

СУЛТАНСКИЯТ ДВОРЕЦ

Дворецът в Истанбул се състоял от две отделения. Във вътрешното се намирали покоите на султана. Достъп до тях имали само личните му прислужници. Владетелят използвал външното отделение като кабинет. Тук живеели някои султански чиновници: знаменосецът, началникът на охраната, палачите, отговорниците за строежи и продоволствия. В двореца имало пазачи дори на султанските чалми и шуби, на папагалите и славеите. Общо около 10 000 души живеели и се трудели в палата.

Заседава Диванът под ръководството на Великия везир. Събрали са се министри, висши военни, еничарският ага. Само султанът не е сред тях. Той седи в съседното помещение и през малко прозорче слуша разискванията, защото нямам доверие дори на най-близките си служители. Двама пазачи държали ръцете на всеки, допуснат до владетеля.

СУЛТАНЪТ

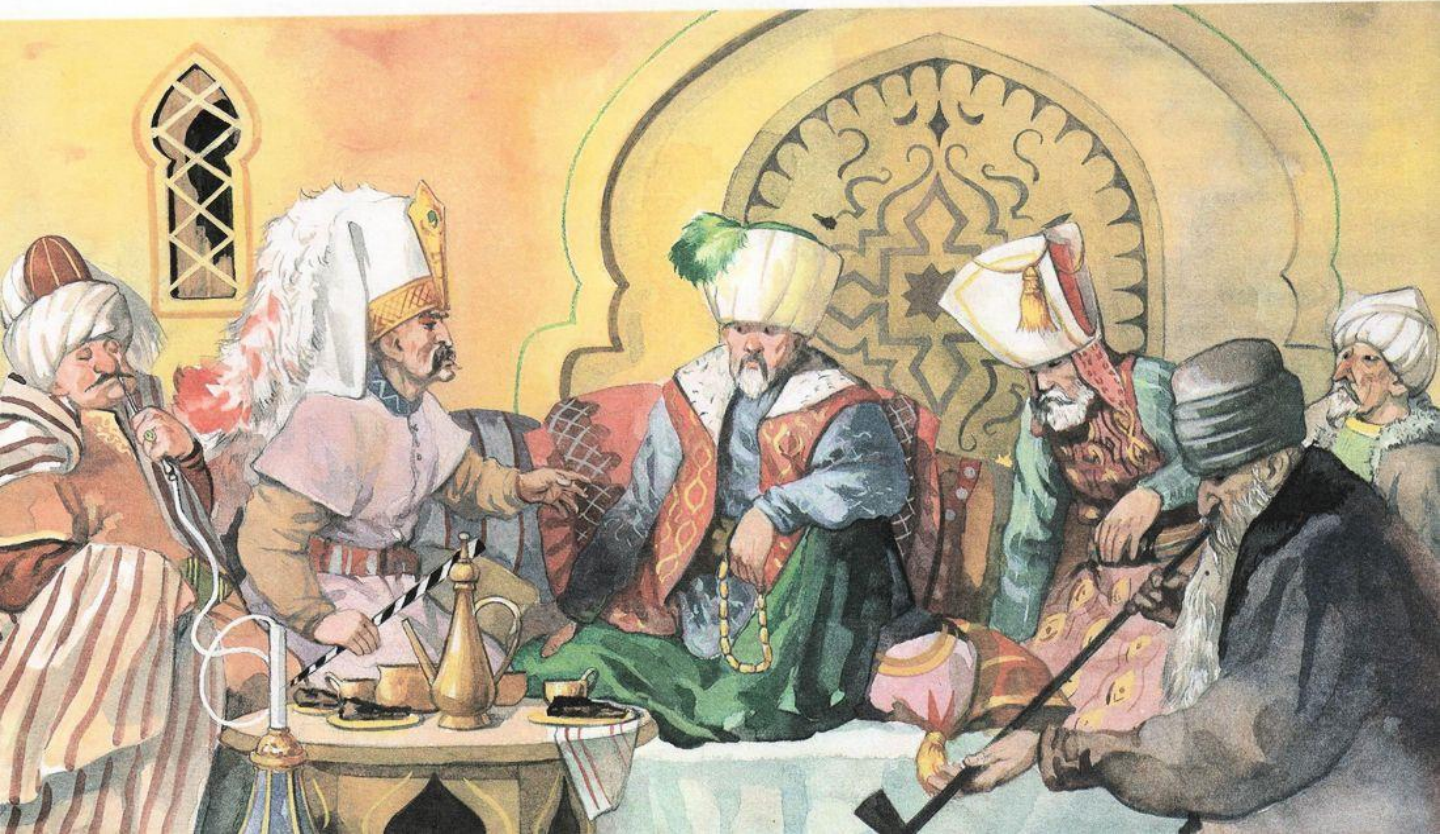
Османската държава се управлявала от монарх, наричан султан („властелин“) или падишах. Той бил неограничен господар, разполагал с имота и дори с живота на своите поданици. По закон султанът получавал 1/5 от военната плячка. Чуждите пратеници били длъжни да му поднасят скъпи дарове, иначе не ги допусkali в сарая*, а понякога ги хвърляли и в тъмница.

Тронът се предавал от баща на син, но често претендентите били няколко. Затова султан Мехмед II издал закон, според който всеки нов владетел можел да избие братята си, та да няма спорове за престола. Ала никой нямал право да пролива кръвта на когото и да е от Османовия род - ако трябвало да бъдат убити, султаните и техните роднини били удушавани със зелено копринено въже. По-късно било решено, че тронът се наследява от най-възрастния жив член на Османовата династия. Всичките 36 турски султани произхождали от нея.

Султанът се смятал за представител на Аллах и за наследник на пророк Мохамед. Затова в Османската империя липсвала сложна религиозна организация, каквато е християнската църква.

ВЕЛИКИЯТ ВЕЗИР

Пъв заместник на султана бил великият везир. Той ръководел всички държавни чиновници и бил нещо като министър председател. Великият везир имал винаги достъп до султана. Той пазел и личния му печат. Когато владетелят си го поискал обратно, това означавало, че великият везир губи своята длъжност, а често и главата си.

Територията на Османската империя се делила на големи области, наричани бейлербейства или еялети. Областите се състояли от окръзи (санджаки), те - от околии (вилаети или каази), а те - от общини (нахии). Всяка от тези териториални единици си имала управител. Територията на България влизала в състава на еялета Румели с център София.

ВИСОКАТА ПОРТА И ДИВАНЪТ

Великият везир и неговите помощници имали отделна сграда в Истанбул, наричана Високата порта. Там везирът ръководел заседанията на султанския съвет, наречен Диван. Членове на Дивана били еничарският ага*, началникът на флота, външният и финансовият министър, главният военен съдия и други везири. За безопасност султанът слушал разискванията през малко прозорче от съседна стая.

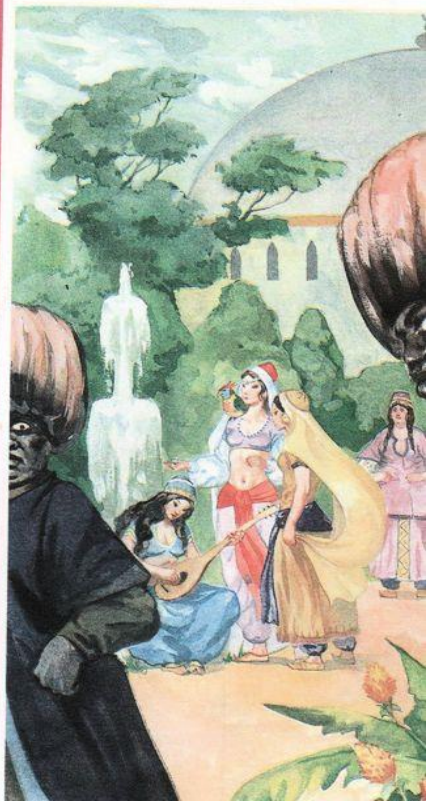
ЧИНОВНИЦИТЕ

Повечето от османските чиновници били помохамеданчени християни. Около 1450 г. управителят на бейлербейство Румели бил потурчен българин. Немислимо било християнин да стане султански чиновник и да запази вярата си. Само малцина богати гърци в Цариград били официални преводачи (грагомани). Но турската власт умело използвала някои немюсюлмански първенци като гръцкия патриарх, арменския католикос*, главния еврейски равин*, селски старейшини, богати търговци и занаятчии, за да контролира по-лесно покорените народи.

Всички чиновници, включително и великият везир, се смятали за роби на султана. Той можел да ги убие, когато пожелае. Главите на наказаните се излагали на показ пред султанския дворец: главата на везир се поставяла в сребърно блюдо върху мраморна колона, тази на важен чиновник - в дървено блюдо върху земята, а на гребен чиновник - направо върху земята... А това се случвало, защото османските чиновници били много подкупни. Дори днес използваме турските думи „бакшиш“ (подарък) и „рушвет“ (подкуп).

Населението на Османската империя било сбор от разни народи. В края на XVI век то наброявало около 30 милиона. Постоянните войни, бунтове и насилия предизвиквали чести размествания на големи групи хора. Българите преобладавали в своите земи, но в тях постепенно започнали да проникват турци, татари, цигани, евреи, албанци, гърци. Завоевателите довеждали и военнопленници, които оставали да живеят в България: унгарци, сърби, немци, австрийци, руси, хървати, поляци, власи. Тази пълнота от народи заплашвала българите с обезличаване, защото те не били господари на своята земя.

В харема живеели многобройните робини и съпругите на султана. Сюлейман I Великолепни имал триста наложнички*. Чернокожи евнуси* охранявали харема. В него се разпореждала майката на султана

Преди битката с ритуални танци дервишът разпалва у еничарите фанатична омраза към врага. Униформените шапки на еничарите наподобявали свещения ръкав на дервиша Бекташ*.

За разлика от еничарите спахиите нямали униформа, всеки сам въоръжавал себе си и хората си. Спахиите били отлични конници, те винаги тръгвали на бой с лък и стрели, две саби (на кръста и на седлото), копие, секира, боздуган, малък дървен щит. Някои носели шлем и ризница. Над главите им вместо знамена се веели конски опашки.

АСКЕР И РАЯ

Главната опора на Османската държава била армията, организирана така, че да води успешни завоевателни войни. В началото и конницата, и пехотата се състояли от турски селяни. Те получавали запламя по време на поход, а в мирно време се изхранвали от земята си, освободена от данъци. Постепенно жителите на империята се разделили на две големи групи: аскер (военни) и рая (стаго, поданици). Аскер били всички професионални воители, чиновниците, придворните и мюсюлманското духовенство. Тези хора управлявали държавата и не плащали данъци. Останалите, които се трудел и плащали данъци, били рая: селяни, занаятчии, търговци, немюсюлмански духовници... Рая били и бедните турци, и богатите българи. Раята била от различни националности, но се деляла на мюсюлмани и немюсюлмани. Ислямските духовници внушавали непрекъснато на обикновените мохамедани, че са господари на останалите народи. Дори най-бедният мюсюлманин смятал, че стои по-горе от който да е християнин.

ВОЙСКАТА

И по османските знамена висели конски опашки, защото турците открай време имали отлична конница. Тя се състояла от спахии - професионални воители, на които падишахът давал правото да получават доходи от определени селища, като изисквал от тях да се явяват навреме и добре въоръжени, щом ги призове. Повечето от турските феодали били спахии. Побогатите от тях въоръжавали определен брой войници за своя сметка. Около 1600 г. спахиите и техните помощници наброявали 130 000 души.

Във военните походи участвали и акънджиите - нередовна конна войска. Те грабели неприятелските страни и в мирно време. Султанът разчитал и на многочислена татарска конница - кримските татари му били васали. Отрядите им помагали още при завладяването на България - те превзели Варна.

Покорените християни не служели в османската армия, но я издържали и участвали в обоза*. През XV век само отделни спахии не били мюсюлмани, но и те скоро приели исляма. При нужда обаче султаните използвали войските на своите християнски васали. Сърбите

например се били до смърт за Баязид I в сражението с монголите край Анкара. Много от моряците пък били гърци, а гребците на корабите - роби от различни националности.

Османската армия била дисциплинирана, отлично въоръжена, имала единно ръководство, разполагала с мощен флот и много оръдия. Около 1600 г. султанът можел да свика 250 000 воина. Лично той предвождал големите походи или го замествал великият везир. Но колкото и многобройна да била войската, султанът непрекъснато се нуждаел от по-добре обучени и по-послушни воина. Такива били

ЕНИЧАРИТЕ

Още през XIV век бил създаден пехотински корпус, наречен „йени чери“ (нова войска). Първите еничари били потурчени християнски пленници. Сетне корпусът се попълвал чрез кръвния данък. Еничарите били професионални пехотинци. Те не плащали данъци, получавали заплата от султана и се смятали за негови роби. Ето защо един от основните им символи бил казанът за готвене - той напомнял, че ги храни владетелят. Затова, когато по-късно започнали да се бунтуват, те обръщали казана с дъното нагоре. Еничарите имали желязна дисциплина, подчинявали се само на командирите си и се отличавали с безстрашие. Било им забранено да се женят и нямали семейства. Те били най-добрите войници на султана и първи получили огнестрелно оръжие. Много победи били спечелени благодарение на еничарската твърдост. Техният корпус заставал винаги в центъра на османската армия, която на бойното поле се строявала във формата на полумесец. При сражение еничарите охранявали и султана. В мирно време те живеели в големи казарми в Истанбул. Техни отряди пазели границата и потушавали бунтове. Около 1600 г. еничарите били 70 000 души. Броят им непрекъснато нараствал, но дисциплината им се влошавала - започнали да се женят, да се занимават с търговия и грабежи, често се бунтували. Самите султани станали зависими от еничарите. Те започнали да застрашават властта им, затова били разпуснати, а недоволните били избити.

Препасан със сабята на легендарния Осман I, султанът е дошъл на посещение в казармите. Еничарският ага го посреща, като му подава чаша с шербет, която владетелят трябва да изпие и върне пълна с жълтици. Според обичая всеки нов султан бил длъжен да стори това, за да увери събраните, че ще се бори срещу неверниците. Името на падишаха дори се вписвало в еничарските списъци, което означавало, че той ставал член на корпуса.

„Само пленените християни, които са били заграбени като деца и всяка година се вземат като десетък от християните, са най-добрите войници на султана, а иначе турците са страхливи.“

*Ханс Дерншвам
немски дипломат,
посетил Османската империя
през 1553-1555 г.*

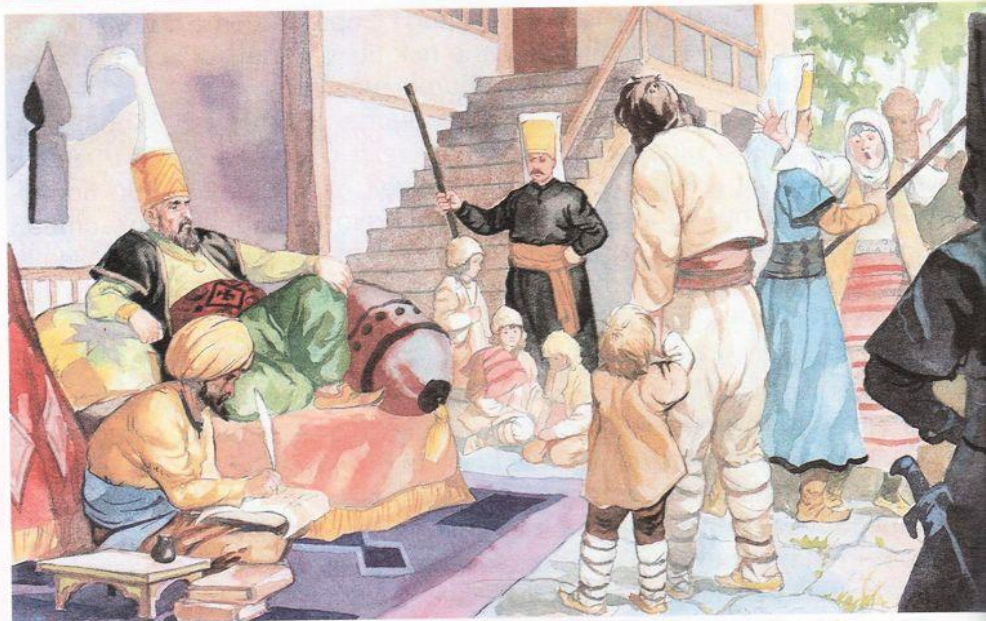

В българско селище е пристигнал еничарски отряд, за да събере кръвния данък. Докато предводителят оглежда децата, писарят изготвя пълен списък с подробни описания на „най-годните, най-добрите, най-хубавите момчета“ между 8 и 15 години. Родителите били длъжни сами да доведат синовете си за преглед. Ако се противели, ги бесели на къщната порта. Мъката на майките била безмерна...

СЪДБАТА НА ДЕЦАТА

Поробителите отвеждали само онези момчета, които не били женени, не били обрязани и не знаели турски. Комисиите не взимали и деца с физически недостатъци, нито пък сираци, защото се смятало, че те са „невъзпитани и лакоми“. Събраните българчета оковавали във вериги и отвеждали в Цариград, където ги помохамеданчвали в еничарски казарми, като им давали само едно турско име. Така момчетата ставали хора без род и родина. Сетне ги пръскали по турски къщи в Анадола за време от 3 до 7 години. Там научавали чуждия език, като работели неуморно при трудни условия. Накрая ги връщали в Истанбул за нов подбор. Повечето изпращали в еничарския корпус. Българите мислели за своите отвлечени синове като за мъртъвци.

Основното средство за възпитание в еничарските казарми бил боят, който превръщал децата в безпощадни и свирепи воини

ПРАВОТО НА СИЛНИЯ КРЪВЕН ДАΝЪК - ДЕВШИРМЕ

Още в края на XIV век турците започнали да отвлечат християнски деца и да ги превръщат в еничари. На пет години веднъж (понякога през 3, а при чести войни - всяка година) еничарски отреди плъзвали из империята. От всяко селище те отвеждали по едно на всеки 10, 5 или 3 момчета. Така събирали между 3 и 8 хиляди деца годишно. Само градовете Цариград, Одрин, Галата и Бруса били освободени от девширме. Избраните момчета били описани в списъци, за да не ги подменят, а и да ги открият по-лесно, ако избягат. Във вериги ги отвеждали в Цариград под строга охрана, като ги разделяли на групи от по 100-150 деца. Най-красивите и умните ставали дворцова прислуга, негодните продавали като роби. Останалите преминавали военно и религиозно обучение в казарми. Младежите помнели своя майчин език и близките си, но не се чувствали свързани с тях. Случвало се дори да се върнат като еничари в родните си селища и да ги потурчат.

Девширмето бил най-страшният данък, затова го наричали кръвен. Но българите не давали лесно синовете си, борели се за тях, криели ги в горите, женели ги малки, осакатявали ги, със сок от билки белязвали челата им с кръстен знак... Някои богати родители успявали да откупят рожбите си, но пък тогава подкупеният еничарски командир допълвал бройката с деца от други семейства. Други подменяли децата си с турчета или циганчета, продадени от техните бедни родители. Трети нападнали конвоите* и успявали да отвлекат синовете си. Децата били връщани чак от Цариград и отново кръщавани. Макар че кръвният данък противоречал на мюсюлманското право и Корана, турците отнемали най-добрите български момчета в продължение на цели 300 години.

ПОМОХАМЕДАНЧВАНЕ

В поробените земи турците били по-малко от българите, затова завоевателите се стремели да превърнат в мюсюлмани колкото може повече християни. Помохамеданчването ставало поединично или

масово, доброволно или насила. Най-хубавите девойки били отвлечени в харемите, а след това кадията* решавал, че те доброволно са приели исляма. Още повече, че в съда жената се явявала забулена с фередже* и яшмак*, под които често се криела туркиня. По-личните български младежи пък били примамвани с щедри обещания, някои били обрязвани насила. Заради вярата си мнозина предпочели смъртта. Златарят Георги бил изгорен жив в София. В същия град разярени турци убили непреклонния обуцар Никола.

Но имало и такива, които приемали исляма доброволно, защото мюсюлманите живеели по-добре от християните. Други го правели, за да се спасят от тежки наказания или смърт. Турските власти обграждали с внимание българите, сменили вярата си. Законът разрешавал на мохамеданите да се женят за християнки, като децата им ставали мюсюлмани. Но за да се ожени за туркиня, българинът трябвало първо да приеме исляма. Съседите турци следели внимателно с кого говори новият мюсюлманин. Той трябвало да дружи само с тях. Така научавал бързо турски език и скъсвал връзките с българите.

Но най-жестоки били масовите потурчвания. През XV век султаните все още ги избягвали, защото се чувствали несигурни на Балканите. Ала когато през XVI век държавата им станала могъща, те обмисляли дори насилственото помюсюлманчване на всички християни и затварянето на черквите в империята. Първото масово помохамеданчване на българи станало в 1515 г. и обхванало Черноморското крайбрежие, Тракия и Северна България. Османски и татарски войски провели още по-масово ислямизиране през втората половина на XVII век. Особено пострадали Родопите и Северна България. Между Станимака (Асеновград) и Самоков били разрушени 218 черкви и 32 манастира. Непокорните били безмилостно избивани. В градовете Воден, Бер, Видин всяка година на определен ден помохамеданчвали християните, заловени на улицата. И това се вършело със султанско разрешение, понякога навръх Великден.

„Трябва да се отбележи, че сред българите има повече от един милион мохамедани. Тези мохамедани не са дошли от Азия, както обикновено се мисли. Това са потомци на същите тези българи, преобърнати в исляма през епохата на завоеванието и през следващите години. Това са чедра на същата тази страна, на същата тази раса, произлезли са от същото това коляно. А между тях има една част, които говорят само български.“

Мидхат паша (1822-1884)
управител на Дунавския вилает,
по-късно - велик везир

Някои българи отстъпвали пред насилието и жестокостите, мъжете нахлупвали чалми, жените намятали фереджета.

„Безропотно, както се води добитък на пазар, те [робите] плачат и пъшкат жално, като молят за божия милост и просят помощ от християните, откъдето и да минат, без някой да смее да им продума и дума.“

Бартоломео де Яно
френски пътешественик, описал в
писмо видяното през 1443г.

Тримата мюсюлмани са били на лов, но са останали с празни ръце. Затова са вдигнали посред нощ бедното българско семейство и със заплахи са го принудили да ги гощава. След като си тръгнат, турците ще поискат от своите домакини да им платят „зъбен данък“ за това, че са си изхабили зъбите на гяурската трапеза. Някои напранници даже събирали такса за приветствие на дошлите, такса за тяхното пристигане, такса за техните скъпи дрехи, обезщетение за изтърканите подкови на конете...

Освен безмилостния кръвен данък (девширме) върху българите тежели още много други данъци. Селяните не само плащали на феодала за земята, която обработвали, но и му давали една десета от реколтата. Държавата пък събирала данък върху овцете. Всеки български мъж между 15 и 75 години заплащал на султана данък „джизие“. За мюсюлманите такъв нямало. Най-тежки били извънредните данъци и задължения. Държавата ги изисквала по всевъзможни поводи: ту имало недостиг на храна, ту трябвало да се работи безплатно по строежи на пътища, крепости, дворци, джамии...

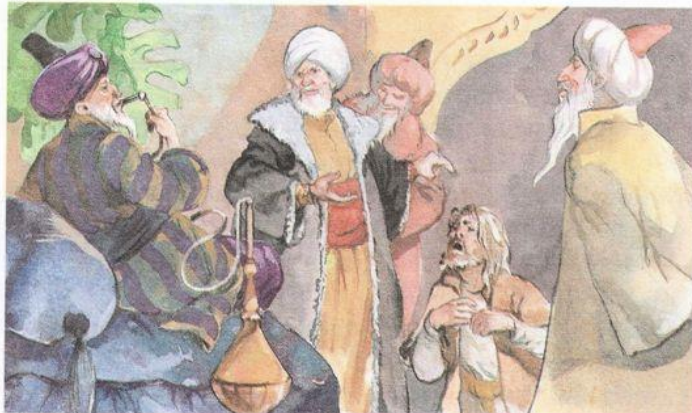
Властта се опитвала да предпази от разорение данъкоплатците християни. Но армията все по-често търпяла поражения и военната плячка намалявала. Тогава турските феодали започвали да събират по-големи данъци, измисляли нови такси и ангарии*, искали пари вместо продукти. Често двама-трима първенци спорели кому принадлежи някое българско селище. И всеки събирал данъци от него.

Имало села освободени от извънредни данъци, защото жителите им пазели планинските проходи (гервентджиу) или охранявали пътищата (мартолосо). Други пък били облекчени, защото работели в рудници (маганджиу), грижели се за султанските коне (войнуци) или соколи (доганджиу). Тъй като турците ядели много овче месо, овцевъдите (джелепкешани) също плащали по-малко данъци. Тези групи български селяни имали по-високо самочувствие от останалите, защото били по-заможни и имали право да носят оръжие.

Турските управители и техните помощници често обикаляли българските селища, чиито жители били длъжни да ги подслонят и нахранят безплатно. Напразно българите търсели справедливост при кадиите. Вместо да прилагат закона, те приемали подкупи, присвоявали голяма част от данъците и таксите. Държавните чиновници, които събирали данъците, не

При кадията е доведен българин, несправедливо обвинен от богати турци. За да си придаде важност, кадията подръпва от нарگیлето си, но вече е взел решение в полза на своите. Съдиите си затваряли очите, когато мюсюлманин ограбвал или убивал неверник. В най-добрия случай те налагали смешни наказания на виновника.

оставали по-назад: взимали повече продукти от предвиденото, нарочно оставяли в списъците имена на починали или изселени и искали съселяните им да платят вместо тях, изкупували храните на по-ниски цени от законните...

Откупвачите също събирали несправедливо данъците. Те били богаташи, които първо внасяли в хазната сумата на данъците за една, две или три години, а после ги събирали от определена територия. Но винаги вземали от населението повече пари и стоки, отколкото им се полагало. И селяните мюсюлмани били облагани с данъци, но по-малко на брой и в по-малки размери.

Българите се борели с данъчното бреме*, като укривали част от гобива си или се преселвали. Двадесетгодишни младежи носели къси ризи без калцуну*, за да изглеждат малки и да не плащат джизие. Стигало се до бунтове, които прогонвали данъчните чиновници. Понякога селяни отказвали да дават ангария, дървентджи и преставали да охраняват проходи, войнуци отказвали да следват турската армия. Някои пишели оплаквания до местния кадия и до Високата порта. Селски пратеници стигали чак до султана. Справедливите и упорити жалвания понякога давали резултат.

ОГРАНИЧЕНИЯ

Българите християни нямали право да стават чиновници, нито да служат в армията. Показанията на един мюсюлманин в съда имали повече тежест от твърденията на трима християни. Сред турците дори се ширело мнението, че да лъжесвидетелстваш срещу гяурин е добро дело. Българин не можел да притежава къща в мохамеданска махала, нямал право да язди кон, да носи оръжие, освен със специално разрешение за това. Ако български конник срещнал мюсюлманин, трябвало да слезе от седлото и да го поздрави. Християните били длъжни да дават път на мохамеданите в тесните градски улички. Забранено им било да се обличат в цветни дрехи от скъпи тъкани и кожи, да носят високи калпаци. На нарушителите отнемали дрехите и ги биели с тояги по стъпалата. Опасни за носене били червените и особено зелените одежди, защото този цвят е свещен за исляма. Българите не можели да се возят и на лодки с по три чифта весла. Християни и мюсюлмани не били равни дори в банята - мохамеданите ползвали отделни кърпи и бръсначи.

РОБСТВОТО В ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ

„Никой, който притежава един роб, не е беден“ - гласяла една турска поговорка. Ето защо всеки мюсюлманин мечтаел да си има роби, които да работят вместо него и да го издържат. Господарят разполагал с живота на своя роб. Султан Мехмед II наредил да отсека главата на негов роб, за да покаже на италианския художник, който го рисувал, как се свиват шийните мускули!

Турците заробвали само немюсюлмани: военнопленници, въстаници, понякога и деца, заради неплатени данъци. Малчуганите затваряли в плетени кошове, които натоварвали върху конете - както се носят птици на пазар. Мъжете и жените навързвали един за друг с въжета или железни вериги и така като добитък ги отвеждали в големите градове. Там имало тържища за роби. Купувачи можели да бъдат само мюсюлмани. Те оглеждали внимателно нещастните хора, събличали ги голи, спорели за цената, разделяли деца от родители, брат от сестра.

Хиляди българи били поробени и пръснати из огромната Османска империя. Техните имена откриваме по документи в Крит, Кипър, Испания. Робството в Османската империя се запазило чак до XIX век.

На тържището за роби е пристигнал богат султански чиновник. Той внимателно оглежда хубавата девойка, преди да я купи.

„Само с един мой прислужник се метнах на коня и за два часа се изкачих в планината. Видях един неверник да идва с гола сабя, който каза: „Бре, турчине, какво правиш из тия планини?“ ...Вървейки пеша, навлязох в гъстата гора, минах сред около 500-600 неверници, въоръжени с къси копия, с по два-три пищова и хубави саби. От двете страни се приготвяше кебап може би от 300 овце и свини. Стотина терзии [шивачи] крояха и шиеха чоха [външен плат].“

Евлия Челеби

турски пътешественик,
посетил през 1661 г.
хайдушкия лагер
на войводата Байо в Битолско

Дълбоко в гъстата гора хайдутите са разположили своя лагер. Те са облечени с дрехи от хубав плат, въпреки че това е забранено на християните. Огнестрелните им оръжия са примитивни - барути се сипва отпред, някои стрелят с дребни камъни. Един от хайдутите чисти късата и широка цев на своя пищов, а друг lee куриуми по най-лесния начин. Той е разтопил олово, което изсипва в менчето през дупките на сито. Оловните капки се втвърдяват в студена вода и се превръщат в едри сачми. Много от изячните и извити орехови приклади на пушките са украсени с фигурки.

Много българи не могли да понесат робството, грабвали оръжие и ставали хайдути. Повечето от тях били селяни, пострадали от неправдите на турските управници, но имало и бивши войнуци, дървентджи или мартолоси* - все хора, които умеели да се сражават. Хайдутите живеели в гъсти гори, обитавали труднодостъпни планински места. Но имали свои скривалища в селата и манастирите, където оставяли ранените, а понякога и зимували.

Една хайдушка дружина наброявала от десетина до няколко-стотин души. Начело стоял войвода. Той бил опитен боец, познавал отлично околността. Пръв негов заместник бил байрактарят (знаменосецът). Историята пази имената и на няколко жени войводи и дори на свещеници.

В дружината предателството и неподчинението се наказвали със смърт. На турците много рядко се удавало да заловят жив хайдутин, но ако успеели, той не издавал побратимите си. За пленен вражески войник имало пощада, но за хванатия хайдутин никога.

Хайдутите нападнали потисниците турци и им отмъщавали за своеволията. Често си патели и някои български първенци, които служели на поробителя или богатеели върху гърба на своите сънародници. Цели райони се смятали за хайдушки. Турчин не смеел да замръкне в Габрово - селище на непокорни българи дървентджи. Една от тамошните дружини нямала достатъчно оръжие, та връхлитала върху турците със сопу.

Със събраните пари хайдутите си купували оръжие, грехи, храна. Смятали, че не е на хубаво, ако се тръгне на бой направо от масата. Българите уважавали хляба и никога не сядали да се хранят въоръжени - изключение правели само хайдутите.

Османлиите ги наричали „разбойници“ (хайдуту), но за българите те били закрилници. И не само за българите. Често хайдутите се сражавали с разбойнически банди, които грабели и християни, и мюсюлмани. Затова много бедни мохамедани им съчувствали, виждайки че се борят срещу произвола на управниците. През XVII век мюсюлманската рая в Битоля дори отказала да участва в охраната на града от хайдуту.

Големи хайдушки дружини нападнали преминаващата османска армия, атакували крепости с турски гарнизони, понякога превземали дори градове като София, Плевен, Враца. Чети подкрепяли християнските армии, воюващи с турците, а влашкият княз Михаил Храбри ги включил във войската си. Прочути воеводи били Чавгар, Страхил, Байо, Лошан. В някои райони местните хайдушки предводители се ползвали с такова уважение, че даже турските бирници искали разрешение от тях, за да събират данъци.

Турската власт преследвала жестоко хайдутите и техните помагачи (ятаци). Специално изпратени отряди наказвали цели села, за да узнаят от жителите им къде се крият, но селяните не издавали своите закрилници. Лично султан Мехмед II ръководил залавянето на воеводата Радич край София в 1454 г. На 14.1.1638 г. Високата порта разпоредила цялото население на Румелия да преследва хайдутите - толкова много били те. Строели се високи каменни кули, изковавали се железни врати, мюсюлмани били заселвани в най-хайдушките места... Но нищо не помагало. Докато имало турска власт в България, имало и хайдутство.

То било по-масово в западните български земи и покрай Дунав, защото в Източна и Южна България имало повече турски заселници и контролът на Високата порта бил по-голям. Въпреки това хайдутството се засилвало през столетията. То давало вяра на българите, че страданията им няма да останат неотмъстени. Хайдутството било неугасващата жарава, от която лумвал пожарът на въстанията срещу поробителя.

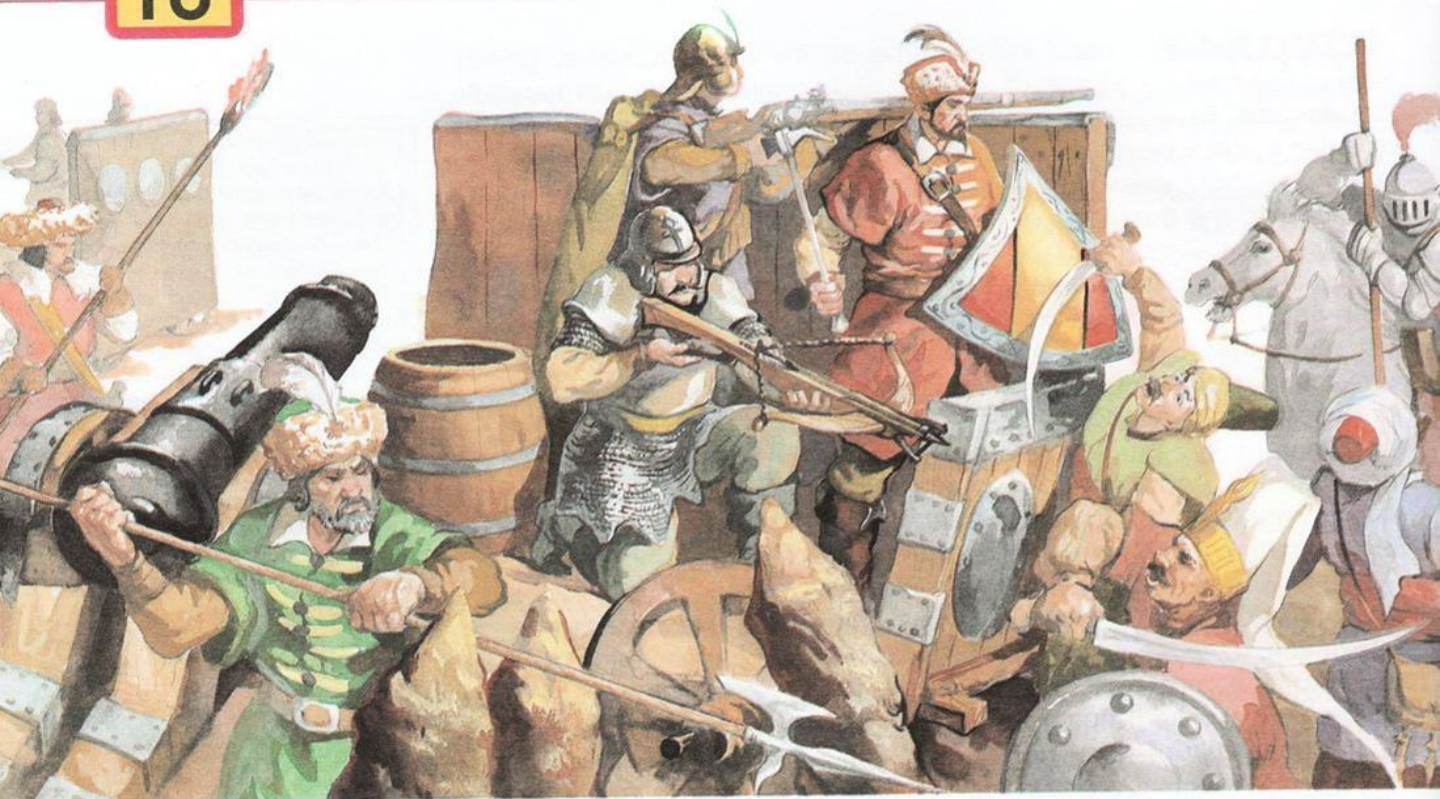
ВЪОРЪЖЕНИЕ

Хайдутите предпочитали „тънката пушка бойлия“ - дълга колкото човешки бой (ръст). Тя нямала нарезни по цевта и затова стреляла точно на малки разстояния. Затова пък се пълнела и с куршуми, и със сачми (дробинки). Така хайдутите можели и да ловуват. В четите имали и шишанета - скъпи пушки с нарезни, които стреляли точно до 1 км. Хайдутинът носел и два чифта пищови. Всеки имал кожена чанта с принадлежности за оръжието: кълчища, масленица за смазване, ножче за разглобяване, восък, лой, кремъци... Барутът се съхранявал сух в дървени барутници, волски рог или кратуна. Куршумите се пазели в месингова кутия (куршумник), закачена на пояса. Дървена или метална пръчка (шомпол) служела за зареждане или за почистване на цевта. В ръкопашен бой хайдутинът вадел сабя или нож.

Хайдутите нападали с изненада и използвали различни хитрини. Преобличали се като жени, турски духовници или войници. При засада бутали върху турците предварително подрязани дървета, а на враговете им се струвало, че гората оживявала. Особено обичали да атакуват нощем - намазвали лицата си със сажди, разпусkali дългите си коси, обръщали кожусите си с козината навън или се преобличали като кукери и грабвали факли. На суеверните турци им се струвало, че ги нападат дяволи.

Освен лъка първите хайдуту използвали и арбалета, който наричали самострел. Родната на това оръжие била Китай, познавали го още в Древна Гърция и Рим, но българите и византийците го видели за първи път през XI век в ръцете на воинствените нормани. Арбалетът бил страшно оръжие. Докато най-добрият лък през средновековието, дълъг колкото човешки бой, бил смъртоносен на разстояние до 100 метра, арбалетът поразявал целта на 200 м. През 1139 г. папата дори забранил на християните да воюват с това оръжие помежду си. То отстъпвало на лъка само по скорострелност. Самострелите у нас се изработвали в Сливен. Българи от този край и Родопите ловували с арбалети до 1930 г.

Битката край Варна е към края си. Полският крал е убит, а унгарската конница на левия фланг - разбита. Само шепа чешки воители продължават яростната си съпротива. Тъй като начело на дясното крило стоели петима неопитни в битки епископи, Хунияди го подсилва със здравите каруци на чехите. Те били обковани с желязо и носели малки оръдия (бомбарди). Армията на Владислав била въоръжена и с пушки.

„Когато пристигнахме край Ниш, турците бяха поставили там от двете страни на пътя в чест на турския султан много стотици пресни човешки глави на християни, бедни български селяни,... пред двете градски врати, като стигаха далеч в полето... Турците разказваха, че те се били разбунтували срещу турския султан...“

*Фридрих Зайдел
австриец, посетил Османската
империя през 1596 г.*

КРАЛТЕ СРЕЩУ СУЛТАНА

През XV-XVII век българските земи били бойно поле, на което османската армия се сражавала с различни християнски войски. Хиляди български доброволци се биели рамо до рамо с чуждите воители, които получавали подслон и храна в тукашните къщи.

Български отряди участвали и в похода, ръководен от унгарския полководец Янош Хунияди и младия полски крал Владислав III Ягело. Кръстоносците навлезли в нашите земи и се спрели край Варна. Срещу тях се изправила стохилиядна турска армия, която ги превъзхождала два пъти. Въпреки това християнските водачи решили да нападнат първи. Рано сутринта на 10 ноември 1444 г. боят започнал. Центърът на кръстоносците се състоял от 4000 бронирани конници, предвождани от самия Владислав. Турците пък се строили във формата на полумесец, като в средата застанали 1000 еничари и султанът. Битката се водила с променлив успех, съдбата се усмихвала ту на по-добре въоръжените християни, ту на по-многобройните османци. В началото кръстоносците преминали в настъпление. Влашките конници дори започнали да грабят турския лагер, след което съвсем напуснали боя, претоварени с плячка. Въпреки тяхната липса Хунияди с ловки маневри разбил османските крила. В този момент Владислав решил, че сражението е спечелено и безразсъдно атакувал еничарите, макар и предупреден да не върши това. Воилите на султана се огънали, ала скоро шепата рицари потънали в гъстите им редици. Крал Владислав бил обезглавен. Вестта се разнесла мигновено и това решило изхода на битката. Така накрая победили дисциплинираните турци. Хунияди отстъпил с бой, а с много жертви османците помели кръговата отбрана на чешките воители. По всяка вероятност в сражението край Варна загинал и Фружин Асен, синът на цар Иван Шишман.

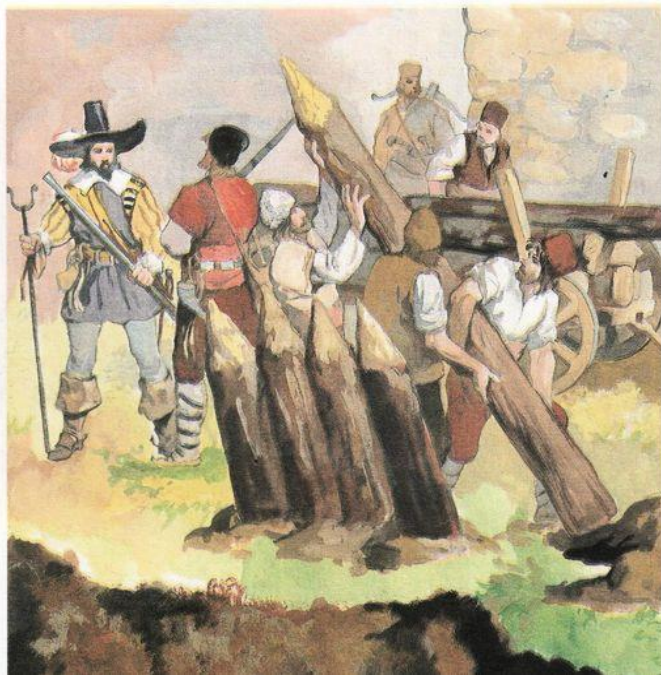
ВЪСТАНИЯ

Близко два века след първото българско въстание, ръководено от Фружин и Константин, в старата българска столица Търново избухнал нов бунт. Негови главни организатори били българският търговец от Никопол Тодор Балина, търновският архиепископ гъркът Дионисий Рали и дубровнишкият търговец Павел Джорджич. Много български свещеници и първенци от Северна България участвали в подготовката. Всички положили клетва за вяност в черква. Ръководителите потърсили помощ от австрийския император и влашкия княз, които по това време воювали с Турция. Въстанието пламнало през септември 1598 г. Под името Шишман III за български цар бил провъзгласен един мним* потомък на Шишмановци. Силите били неравни и турците надделели. Около 50 000 българи се преселили във Влашко, за да избягат от османското отмъщение. Там избягали Дионисий Рали и Павел Джорджич, а Шишман III се озовал в Русия.

В 1686 година избухнало Второ търновско въстание. Ръководел го Ростислав Стратимирович, когото смятали за потомък на цар Иван Срацимир. Ростислав бил женен за племенница на руския патриарх, от когото очаквал подкрепа. Въстаниците се укрепили в Търновската крепост, сражавали се героически, но били победени. Турците разграбили града и избили 2/3 от жителите му. Раненият Ростислав се добрал до Балкана с няколко другари. Там го намерили въстаници от Габровско и Троянско. Пламнали нови сражения. Въстаниците се оттеглили с бой към София, където ги подкрепили местни българи. След нови битки те били разбити. Полумъртвият Ростислав бил отнесен в Рилския манастир. Монасите го скрили и излекували раните му. След три години той се добрал до Москва.

През това време пламнал нов бунт край Разград и Провадия. Докато турците го потушавали, въстанаели българите в Североизточна Македония. Водел ги хайдушкият воевода Карпош. През есента на 1689 г. бунтовниците прогонили турските войски и завзели Скопие. Но към българите напредвала силна турска армия и многобройна татарска конница. Завързали се яростни сражения, в които султанските воюни победили. Карпош бил набит на кол върху моста край Скопие, а когато издъхнал, хвърлили тялото му в река Вардар.

Воеводата Карпош, облечен по австрийски маниер, наблюдава работата на своите въстаници, които укрепват позициите си с дълбоки ровове и ограда от подострени колове. С действията си българските бунтовници улеснили австрийската армия, която също притискала османците. Австрийският император дори дал на Карпош княжеска титла и генералски чин, но войските му скоро се оттеглили и изоставили българите.

Хайдушко въоръжение от XVI-XVII век.

През XIV век в Европа се появили първите малки оръдия, наречени бомбарди. Българите ги използвали за отбрана на крепостите си още през 1376 г. Появили се и първите ръчни огнестрелни оръжия - примитивни, с къси и широки цеви. Били два вида - пушки и пищови. На Балканите огнестрелно оръжие започнало да се произвежда още през XV-XVI век. Турците наричали оръжейните майстори тюфекчии. Хубави пушки и пищови правели в Габрово, Никопол, Троян, Чипровци, София, Самоков, Охрид, Битоля. В края на XVII век български майстори създали балкански тип пушка, наречена „кърджалийка“ или „арнаутка“. Тя била дълга около 1,40м и много лека - до 3кг. Цевта била гладка, а ореховият приклад изящен и извит, украсен с фигури.

ЖИВОТЪТ В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ

„В самия град [София] няма нито една отличителна къща... Всички са ниски, скрити чак в земята и дървени. Само някои са от печени тухли. Много къщи са с големи порти за коли. До самата порта има една малка, тясна вратичка. Всички прозорци гледат към двора. Улиците са тесни. За никои други сгради не се полагат по-големи грижи, както за джамиите, баните, мостовите и държавните странно-приемници, наричани кервансарай, сиреч дворци за керваните. Строят ги старателно с четвъртити камъни и ги покриват с олово.“

*Ханс Дернивам,
немски дипломат от XVI век
Антон Вранчич,
австрийски дипломат*

Сударите на тъпана дервент-джията възвестява, че походът е чист и през него може да се мине свободно. Чуждите търговци пътували на големи групи с охрана, защото по пътищата дебнели разбойници. Керваните нощували в кервансарай - каменни сгради с обширен вътрешен двор. Вътре имало място и за хора, и за животни. Тежките порти се залоствали привечер.

Християнските войски били разбити, въстанията - потушени. Но животът в поробените земи продължавал. След като загубили гържавата и войската си, последна опора на българите останали традициите, семейството и вярата.

СЕЛАТА

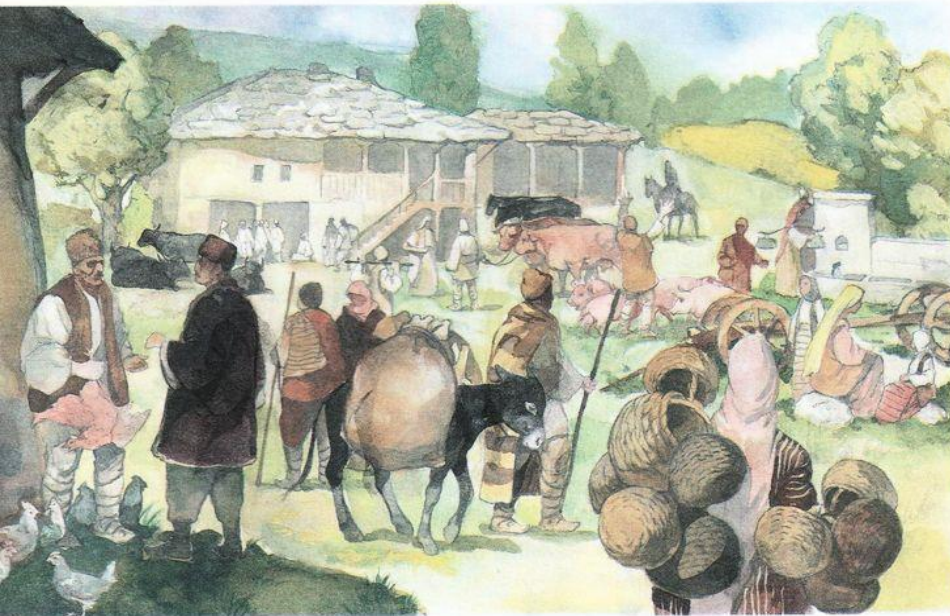
В Османската империя жителите на съседни села често били от различни народности. По пасищата в планините се срещали турски номади (юруци), а в полята - скитащи цигани. Българите съжителствали с околните народи и споделяли с тях общите грижи. Но по-голямата част от селата останали чисто български. В тях се съхранили народните обичаи, които обединявали българите, предпазвали ги от претопяване, отделяли ги от завоевателя и другите народи. Патриархалният бит възпитавал поколения българи на трудолюбие, скромност, уважение към възрастните, взаимопомощ. От друга страна той ограничавал тяхното желание да научат нещо ново, да направят нещо различно от дедите си. Селяните се затваряли в собствените си проблеми и често не знаели какво става дори в близките селища.

Много семейства бягали от селата, където турското потисничество било нетърпимо, и заживявали по-спокоен живот в градовете. Българите се отличавали с любовта си към труда и вкуса към чистотата. Френският консул в Солун Луи-Огюст Феликс Божур пише през XVIII век: "Това е най-добрата раса хора, които населяват Турция, или поне най-трудолюбивата."

ГРАДОВЕТЕ

Броят на градовете в империята непрекъснато нараствал, а населението им се увеличавало. В тях живеели различни народи - всеки в отделен квартал. Махалите на търговците от Италия и Дубровник се наричали „франк“ или „латински“. Центрове на

кварталите били храмовете - църкви, синагоги*, но над всички се извисявали джамиите. Градовете растели, но не хубавеели. Улиците били тесни, криви и кални. Хигиената била на ниско равнище. Често избухвали опасни епидемии. В градовете имало турски гарнизони и чиновници, там живеели много мюсюлмански духовници.

Но преди всичко те били средища на занаятите и търговията. Занаятчиите работели предимно за армията и за феодалите - облекло, оръжие, накити, съдове, мебели, кораби... Някои градове се прославили със свои производства. В Самоков например добивали желязо, в Сливен правели добро оръжие, в Чипровец - чудесни накити, в София - прочути кожи, наречени „булгарини“, в Пловдив, Битоля, Плевен и Търново - разнообразни платове. Майсторите от един занаят образували сдружение, наричано еснаф или рупет.

ТЪРГОВИЯТА

С чужди държави имали право да търгуват богати турци, евреи, арменци и отделни българи. Тези търговци били по-свободни и продавали навън предимно храни, кожи, вълна, восък, дървен материал, сол, масло. Понякога властите забранявали износа на някои продукти, защото те не достигали на вътрешния пазар. Чужди стоки внасяли главно търговци от Дубровник и италианските градове. Постепенно ги изместили търговци от Франция, Англия, Австрия и Холандия, които ползвали някои привилегии.

Търговията ставала с пари. Преобладавали турските монети. Златната се наричала алтън, сребърната - аспра, акче, пара, грош, медната - мангър. Използвали се пари и на различни европейски владетели. Дълго време се употребявали и монети на българските царе. Парите се обменяли при сарафи. Богати евреи и турци давали паричен заем срещу висока лихва, въпреки че Коранът осъжда лихварството.

Неделен ден е и много българи са излезли на пазар. Едни предлагат стоката си за продан, други купуват, трети просто зяпат... На чаршията* се пазарувало направо от занаятчийските дюкяни. Понякога те сенамирали в обширни засводени сгради, наречени безистени. Имало и пазари, на които се продавало само една стока - житен, солни, овчи, конски, говежди пазар...

Сребърни турски монети от XVI-XVII век, открити край село Копиловци, област Монтана

Запнетиата разкарват за на-зидание нечестен търговец. На врата му е окачен огромен зъвнец. Понякога на осъдените за измама търговци слагали халка на носа, прекарвали през нея въже и така ги теглили.

ДУХОВНО ОЦЕЛЯВАНЕ

ВЯРА

Свещеникът е венчал в църквата двамата млади и те вече са мъж и жена. Близките им ги посрещат с хляб и бъклица вино. Децата също очакват реда си, за да поднесат своите скромни подаръци на младоженците. Въпреки робството животът в българските земи продължавал. Християнската вяра и обичаите оцелели, защото били свързани с живота на хората.

Християнската вяра отличавала българите от мюсюлманските завоеватели. Да си предан на вярата означавало да защитаваш българския рог. Така били възпитавани поколения българи. Православната църква обявявала за светци тези, които предпочели смъртта пред исляма.

Християнската вяра оцелявала и благодарение на обичаите, които българското семейство запазило. Повечето от тях били свързани с религията - сватби, кръщенета и погребения, честванията на Рождество Христово, Великден и другите църковни празници. Турската власт знаела това и пречела на възстановяването на християнските храмове. Още по-рядко разрешавала да се строи нова черква. При това тя трябвало да бъде ниска и малка, камбаните били забранени. За да не гразнят мюсюлманите с техния звън, по селата българите използвали парче желязо или дърво (клепало).

ЕЗИК

За българските книжовници настъпили трудни времена. Те се задоволявали само с преписването на старите книги, чийто език постепенно станал неразбираем за обикновения българин. Затова някои книжовници започнали да пишат на говоримия език. Така в книгите проникнали неправилни изрази, а това нарушило равновесието между говорим и писмен език. В народния говор пък се оформили многобройни диалекти - понякога в две съседни села се говорело различно. Българският език обеднявал - в него нахлули много чужди думи, най-вече турски.

КНИЖНИНА

Турците избили много български книжовници още при завоюването на страната, други прокудили. Изгнаниците обаче взели със себе си български ръкописи и така не само ги спасили, но и ги разпространили сред околните народи. Търновският духовник Киприан например бил толкова учен, че

станал ръководител на руската църква. След неговата смърт този пост заел пак търновец - Григорий Цамблак. Още през XIV век църквата във Влашко и Молдова приела за официален език българския. Чак до XVII век на български език били писани грамотите на влашките владетели. Ала прогонените книжовници не могли да помогнат на поробената си родина. Техните събратя в България рядко създавали нови творби и те били предимно с религиозно съдържание - жития на българи, отдали живота си за християнската вяра. Едва през XVII век се появили религиозни сборници (дамаскини), в които имало и светски разкази.

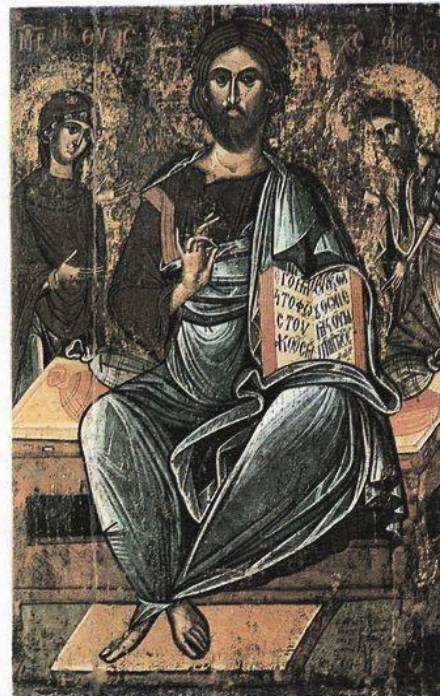
След турското нашествие книжовните центрове се преместили на запад - Софийско, Врачанско, Етрополско, Рилския манастир. Днес познаваме имената на около 180 български книжовници от периода XV-XVII век. И те били свещеници и монаси, но за разлика от своите предшественици от XIV век били слабо образовани. Малцина от тях се именуваха „граматик“, тоест човек подготвен за книжовна дейност. Високо образовани били българските автори от Чипровско. Но били католици и пишели предимно на латински език. Затова въпреки своето родолюбие не успели да помогнат достатъчно на българската книжнина. Един от тях бил Филип Станиславов. В 1651 г. той отпечатал в Рим молитвеник със заглавие „Абагар“. Така се появила първата печатна книга на български език.

ОБРАЗОВАНИЕ

Български училища се отваряли в оцелели манастири и градски черкви, затова се наричали килийни - по името на стаите в манастира. В килията-класна стая се събирали 10 -15 деца от околните села или от българската махала в някой град. Учениците седели на пода (върху рогозка или черга) или на пейки. Занятията траели цял ден. Учителите били монаси и попове и използвали само религиозни книги. Децата учели първо четене, черковно пеене и молитви. После ги обучавали да пишат - с остър предмет върху кост, пясък или дървена дъсчица, покрита с восък. Понякога децата пишели върху хартия или кожа с перо (паче, пуйче, орлово) и мастило от бяз и шикалки. По смятане се учело събиране и изваждане, рядко - умножение и деление. Обучението в килийните училища продължавало 3-4 години. Българите католици от Чипровци и околните села получавали по-добро образование. Преподавали им католически свещеници на латински и на „илирийски език“ - хърватски със сръбски и български примеси. Българите католици имали както начално, така и по-горно училище, наречено „семинариум“. Най-добрите ученици продължавали образованието си в Европа. Сред тях бил Партений Павлович - единственият българин, завършил висше образование за цели три века.

Съществували и гръцки училища. В тях учели гърчета и българчета. Преподавало се на гръцки език. Учителите внушавали пренебрежение към българското и преклонение пред гръцката култура. Въпреки това в тези училища българчетата получавали нови знания за света, научавали гръцки език. Това им помагало като пораснали.

Училищата за мюсюлманските деца се наричали медресета. Обучението там било изцяло религиозно. Децата изучавали свещената книга на мохамеданите Корана и мюсюлманското право (шерият).

Икона от Бачковския манастир (1495 г.). Падането на България слага край на културния разцвет.

АРХИТЕКТУРА И ЖИВОПИС

При завладяването на България османлиите разрушили палатите на българските царе и боляри, опожарили повечето манастири и черкви. В оцелелите градски къщи се настанили мюсюлмани, а запазените черкви станали джамии. Българската каменна къща изчезнала и в градовете, и в селата. Строели се ниски, паянтови домове, с дървени или сламени покриви. Турците се грижели само за обществените постройки - бани, кервансараи, ханове, безистени, мостове, чешми. Те били от дялан камък, а покривите им - с оловни листове. С особено внимание се градели джамии, училища, приюти, манастири (текета). През 1555 година в София имало 100 джамии. В малките и сгушени черкви зографите разполагали с ограничено пространство и оскъдна светлина. Затова рисунките им ставали груби, претрупани от подробности и ярки цветове. Едва в XVIII век дърворезбата по иконостасите станала по-богата и украсена с позлата и багри. Нараснал броят на иконите и църковните стенописи. Професионални зографи постепенно изместили самоуките попове и свещеници. Ала все още никой не рисувал светски портрети.

БЪЛГАРИЯ ПОД ОСМАНСКА ВЛАСТ

1404г. Престолонаследникът Константин воюва с турците в Северозападна България
1408г. Избухва въстание в Северозападна България начело с Константин и Фружин
1412г. Въстание в Източна и Югозападна България
1413г. Турците изселват въстаналите българи
1425г. Българи, власи и сърби завземат Видин
1443-1444г. Български доброволци се бият заедно с кръстоносната армия срещу турците
1453г. Османците завземат отново Несебър, Анхиало, Созопол
1469г. Мощите на Свети Иван Рилски са пренесени от Търново в Рилския манастир
1515г. Българският златар Георги е изгорен на клада в София, защото отказал да стане мюсюлманин

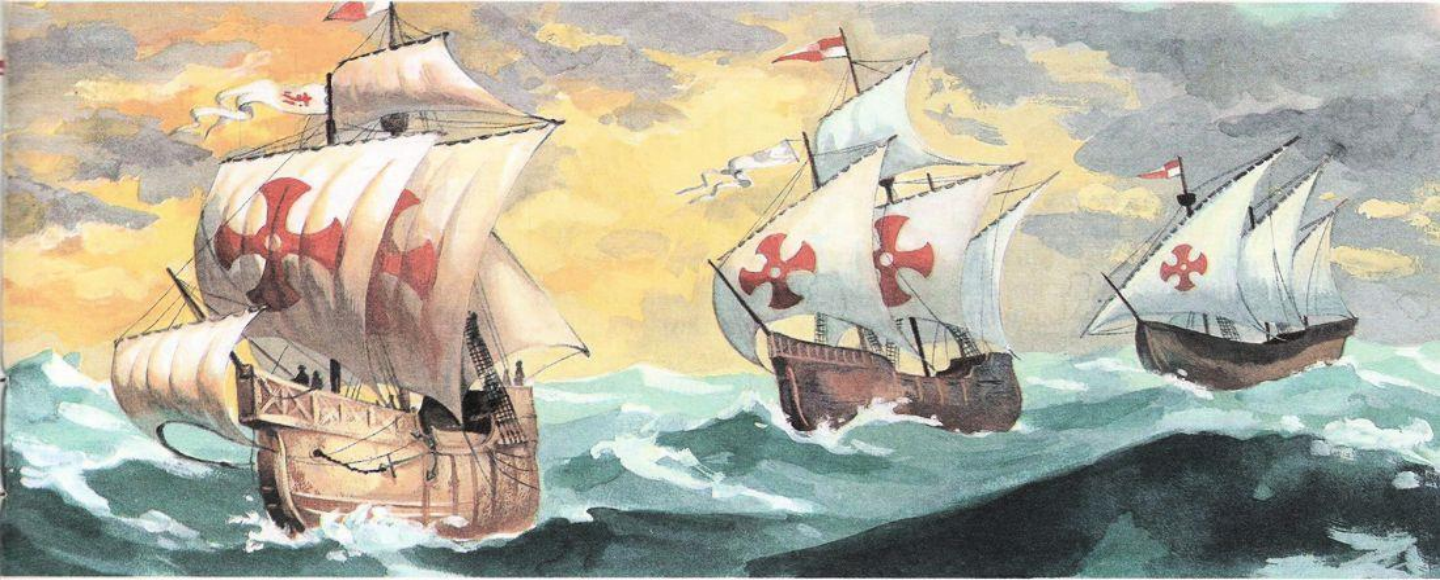
1555г. Насила помохамеданченият обушар Никола отхвърлил исляма и бил убит с камъни в София
1575г. Бунт на войниците от Панагюрище
1595г. Хайдутите завземат София
1596г. Хайдутите разбиват управителя на Румелия и превземат Враца и Плевен
1598г. Първо Търновско въстание
1666г. Насила са помохамеданчени българите от Чепино (Родопите) и Разложко
1669г. Насила са потурчени много български села в Пловдивско и Северните Родопи
1686г. Второ Търновско въстание
1688г. Избухва Чипровското въстание в Северозападна България
1689г. Насила са ислямизирани много българи в Северна България
1689г. Въстание начело с Карпош в Северо-източна Македония

ОСМАНСКАТА ДЪРЖАВА

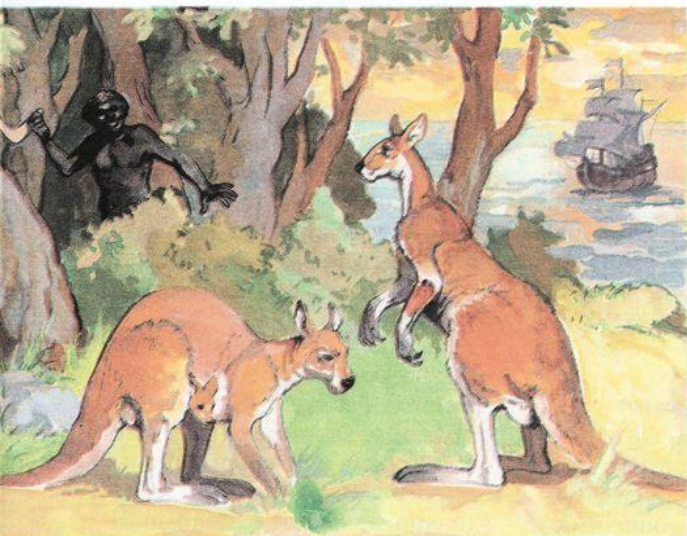
1402г. Монголският хан Тимур разбива край Анкара османската войска и пленява султан Баязид
1402-1413г. Борби между тримата синове на Баязид I за султанския престол
Ноември 1444г. Край Варна турците разбиват кръстоносната армия на полско-унгарския крал Владислав III Ягело, наречен Варненчик
1416г. Въстание на турските селяни начело с шейх Бедредин в Мала Азия и Източна България
1453г. Превзет е Константинопол. Край на Византийската империя.
1459г. Окончателно е покорена Сърбия
Краят на XV век. Завладян е целият Балкански полуостров. Влашко и Молдова са турски васали
1520-1566г. Управление на султан Сюлейман II Великолепни Законодател. Най-голямо могъщество на Османската държава
1555г. Османски войски достигат Индия
1571г. Кораби на Венеция и Испания разбиват в залива на гръцкия град Лепанто османския флот. В тази битка Сервантес, авторът на „Дон Кихот“, загубва лявата си ръка
Краят на XVI-началото на XVII век. Непрекъснати бунтове на турски селяни в Мала Азия
1603-1639г. Нови войни с Иран
1683г. Австрийци и поляци разбиват османската армия край Виена
1683-1699г. Неуспешни войни с Австрия, Полша, Венеция и Русия. Териториални загуби в Европа, залез на военната мощ на империята

СВЕТЪТ

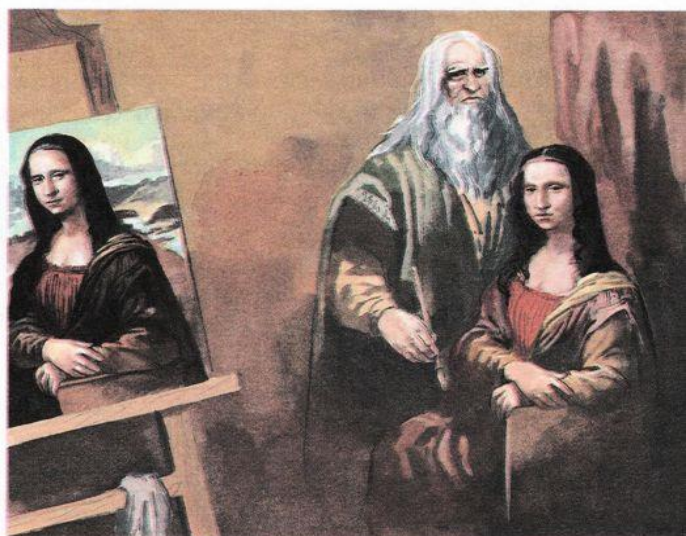
1445г. Немецът Йохан Гутенберг слага началото на съвременното книгопечатане
1492г. Италианецът на испанска служба Христофор Колумб открива Америка. Евреите и арабите са прогонени от Испания
Около 1500г. В ренесансова Италия творят Леонардо да Винчи, Микеланджело, Рафаело, Ботичели, Макиавели
1509г. Германецът Петер Хенле изобретява часовника
Около 1510г. В Америка са докарани първите роби от Африка
1521-1541г. Испания покорява държавите на южноамериканските индианци - ацтеки (Мексико), инки (Перу) и май (полуостров Юкатан)
1521г. Започва протестантската Реформация - християнско движение срещу корупцията и злоупотребите в католическата църква
1521-1522г. Португалският мореплавател на испанска служба Фернандо де Магелан извършва първото околосветско мореплаване
1525г. Картофът е внесен в Европа от Южна Америка
1589г. В Москва е основана православна патриаршия. Руската църква се обявява за независима от Цариградската патриаршия
1601г. Португалският мореплавател Ди Ередия открива Австралия
1607г. В Северна Америка е основано първото английско селище
Около 1610г. Започва научната революция в Европа, направени са важни открития в астрономията, физиката, математиката, механиката, философията
1638г. В Япония е забранено християнството
1642г. Французинът Блез Паскал конструира сметачна машина
1649г. Англичаните обезглавяват своя крал Чарлз I
1664г. Нилс Стенсен (Стено) установява, че сърцето е мускул

Каравелите „Санта Мария“, „Пинта“ и „Ниня“ са опънали платна на път към Новия свят. Води ги капитан Христофор Колумб - италианец на испанска служба. След като прекосили Атлантическия океан, моряците съгледали в далечината бреговете на Америка. Било утрото на 12.X.1492 г.

През 1550 г. холандски моряци зърнали отдалеч бреговете на Австралия. Те дори и не предполагали какви тайни и богатства крие този континент, не били чували нищо за местните жители - аборигените, нито за странното животно кенгуру, което носи малките си в "торба", която се намира отпред на тялото му.

Около 1505 г. италианският художник Леонардо да Винчи рисува най-известния си портрет „Мона Лиза“, известен и като „Джоконда“. Днес той се съхранява в парижкия Лувър и се приема за един от върховете на Ренесанса - период на възраждане на изкуствата и науките, вдъхновен от идеите на хуманизма, класическата древност и Великите географски открития.

ПОД СЯНКАТА НА ЯТАГАНА - НАСИЛИЕТО

Османското нашествие било истинско крушение* за българите, една трета от които били избити, изселени, помюсюлманчени. Народът ни загубил както главните си опори - държавата и църквата, така и своите водачи - аристокрацията и интелигенцията. България била откъсната от Европа и славянството.

Оцелелите заживели в робство и били принудени да се съобразяват с чужди, ислямски обичаи. Това забавило развитието на българите. Техните творчески възможности потъвали в борба за оцеляване. Смелите опити за освобождаване били обречени на неуспех, защото България лежала в сърцето на Османската

империя. Освен това българите вече нямали влиятелни и богати хора, които да ги организират и поведат срещу поробителя. Затова въстанията през XV-XVII век зависели преди всичко от действията на европейските страни. А те нямали интерес да възраздат България.

Трудно било за българина да се замogne в една държава, в която боят и подкупът били по-силни от закона. А и самият закон ограничавал или съвсем лишавал от права християните. Но с цената на упорит труд, големи жертви и тривековно закъснение, макар и все още под сянката на ятагана, българите започнали да се пробуждат и да навлизат в периода на своето Възраждане.

РЕЧНИК

Ага - господар; титла, давана в Турция на висши гържавни чиновници, премахната 1934г.

Ангария - принудителна и неплатена работа на обществени постройки и бейски имоти

Бекташ - основателят на еничарския корпус и негов духовен покровител. Дрехата на този гервиш имала конусовидни ръкави. Такава била формата и на еничарските шапки - високи, бели, с пречупен връх. Те не само наподобявали свещения ръкав на Бекташ, но и се превърнали в един от символите на новата войска

Бреме - товар, тежест, мегло; тежко и мъчително изживяване; гнет, мъка

Дервиш - мохамедански монах

Дервиши бекташи - мюсюлмански духовници, последователи на дервиша Бекташ, ноещи името му

Диалект - говор в определена област, който се различава от официалния език

Дюкян - занаятчийска работилница с магазин

Евнух - скопен мъж, пазач на харем

Заптие - служител при управа за поддържане на реда

Зестра - пари, имот, вещи, които жената донася на мъжа си при женитбата

Кагия - духовно лице в Османската империя, изпълняващо длъжността на съдия

Калцун - подобна на ботуш висока обувка, която изработвали от дебел вълнен плат, или пък дълъг вълнен мъжки чорап

Католикос - титла на арменски патриарх

Конвой - стража, войскова част, която придружава и охранява някого

Крушение - катастрофа, гибел, разруха

Маане - турска народна песен с провлечена мелодия и с извивки

Мартолосои - жители на селище, на които било възложено от турската власт да охраняват пътища и местности

Мним - предполагаем, въображаем, недействителен, фалшив

Наложница (гържанка) - жена, която живее с мъж, без да е венчана за него

Обрязване (сунет) - един от основните ислямски обреди, операция, която се прави на всяко мохамеданско момче, когато навърши 7 години. Тя е задължителна и показва, че детето вече е пораснало и е станало мюсюлманин. След обрязването момчето вече не живее в женската половина на къщата, а го отделят от сес-

трите му и го причисляват към мъжете на дома. Обрязването е празник, на който присъстват роднини, носят се подаръци.

Приставане - когато момичето се омъжва по свое желание против волята на родителите си

Сарай - дворец, палат

Синагога - еврейски молитвен дом, храм

Спахия - турски феодал, който служел в османската конница

Сунити - мюсюлмани, които редом с Корана признават за свещено писание и Суната - предание, описващо живота на Мохамед

Тюфекчия - оръжейник, майстор на пушки и пищови

Фередже - наметало у мохамеданските жени, с което покриват главата и лицето си пред чужди мъже

Чаршия - улица или площад с дюкяни

Шиити - последователи на шиизма, едно от двете основни направления в исляма, което признава за свещена книга само Корана и отхвърля обрязването. Наричат ги още алианци, защото се смятат за потомци на Али - зет на Мохамед. Шиити са иранците.

Яшмак - покривало, което закрива лицето на мюсюлманките и остава открито само очите им

ДЕТСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ БЪЛГАРИЯ - книжка девета ПОД СЯНКАТА НА ЯТАГАНА - НАСИЛИЕТО

Текст и материал за илюстрации к.ист.н. Людмил ВАГАЛИНСКИ Илюстрации и корица Чавдар ДРАГИЕВ Съставител Звезден ЗЛАТАРЕВ Обработка и адаптация на текста Галина ЗЛАТИНА, Петър КЪРДЖИЛОВ Художествено оформление Чавдар ДРАГИЕВ, Звезден ЗЛАТАРЕВ Редактор-стилист Нели РАЙКОВА Технически редактор Павлина ЛЕФТЕРОВА

"Златното пате" - София

бул. "Цариградско шосе" 117 Тел./Факс (02) 75 50 67

ДЕТСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ БЪЛГАРИЯ

„Детска енциклопедия - България“ ще задоволи вашето любопитство, ще научите неща, които няма да намерите в учебниците, а винаги ще ви бъдат полезни. В нея ще прочетете най-важното и най-интересното, което може да се разкаже за България, за нейната история и природа, за живота на хората и организацията на държавата. Ще намерите обяснения за трудноразбираеми неща от всекидневието.

Разнообразната информация е събрана в много книжки от няколко раздела. Безспорно най-голям е разделът „История“, защото знанието за една страна е преди всичко познаване на нейното минало. Човек, ако знае откъде идва, той знае кой е и накъде отива.

Ако сте наблюдателни, десетките цветни илюстрации ще ви разкажат повече дори от написаното с думи.

**Изданието е одобрено от МОН
за използване в училищата.
Съобразено е с изискванията на учебния материал**

-
1. ТРАКИТЕ (3000 г. пр. Хр. - 500 г. сл. Хр.)
 2. ДЪРЖАВАТА - 681 г. (300 г. - 700 г.)
 3. ВЛАСТТА НА ХАНОВЕТЕ (700 г. - 850 г.)
 4. ЗЛАТНИЯТ ВЕК (850 г. - 950 г.)
 5. ГОДИНИ НА ИЗПИТАНИЕ (950 г. - 1050 г.)
 6. БОРБИ СРЕЩУ ВИЗАНТИЯ (1050 г. - 1200 г.)
 7. ВЪЗРОДЕНАТА ДЪРЖАВА (1200 г. - 1300 г.)
 8. ЗАЛЕЗЪТ НА ЦАРЕТЕ (1300 г. - 1400 г.)
 9. ПОД СЯНКАТА НА ЯТАГАНА (1400 г. - 1850 г.)
 - 9.1. НАСИЛИЕТО (1400 г. - 1700 г.)
 - 9.2. ПРОБУЖДАНЕТО (1700 г. - 1850 г.)
 10. ПЪТЯТ КЪМ СВОБОДАТА (1850 г. - 1878 г.)
 - 10.1. ПЪТЯТ (1850 г. - 1875 г.)
 - 10.2. СВОБОДАТА (1875 г. - 1878 г.)
-

Цена 1.90 лв.

954-431-098-3-том 9.1 ISBN

954-431-068-1 - многотомно